

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὡς οὐδὲν διαφέρει ἢ ἀθρόον, ἢ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν τελείαν ἐτοιμασίαν ἀφικέσθαι τινά· λέγεται γὰρ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· „Κοῦφον ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου ἐξάπινα πλουτήσαι πένητα“, καὶ τότε ἡ προετοιμασία οὐ προηγείται τῆς χάριτος, ἀλλὰ ἀθρόον καὶ εἰς τὸν ἀγαθὸν κινεῖται καὶ τὴν χάριν λαμβάνει, ὡς ὁ Παῦλος κατὰ τὸ ἕκτον τοῦ Ἰωάννου· „Πᾶς ὁ ἀκούων παρὰ τοῦ Πατρὸς μου καὶ μανθάνων ἔρχεται πρὸς με“· αὐτίκα γὰρ ὁ Παῦλος καὶ ἤκουσε καὶ ἔμαθε καὶ ἦλθε καὶ τῆς χάριτος ἔτυχεν.

Καὶ ὅτι, εἰ καὶ προδιάθεσις ζητεῖται πρὸς τὴν χάριν, ὡς ἡ τῆς ὕλης πρὸς τὸ εἶδος, ἀλλὰ διότι ὁ Θεὸς ἀπείρου δυνάμεως ἐστὶ ποιητικὸς, οὐδεμία προδιάθεσις ζητεῖται, ἣν αὐτὸς οὐ ποιεῖ.

3. Τρίτον, ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης δίδεται ἡ χάρις τῷ πρὸς τὴν χάριν ἑαυτὸν ἐτοιμάσαντι· ἢ ποιοῦντι τό γε εἰς αὐτὸν ἔργον. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος προβάλλεται πρὸς τὸν Θεὸν ὡς πηλὸς πρὸς κεραμέα, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ Ἰερεμίου· „Ὡς πηλὸς ἐν χειρὶ κεραμέως, οὕτως ὑμεῖς ἐν τῇ χειρὶ μου“· ἀλλ' ὁ πηλὸς οὐκ ἐξ ἀνάγκης λαμβάνει τὸ εἶδος παρὰ τοῦ κεραμέως ὅπως οὖν διατεθειμένος.

f. 172^v Ἔτι, τὸ προετοιμασθῆναι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν χάριν | διχῶς νοεῖται· παρὰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ ὡς κινουντός ἐστι· παρὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ὡς ἀπὸ κινουμένου· καὶ κατὰ μὲν τὸ δεύτερον οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχει πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς χάριτος, ἥτις ὑπερβαίνει πᾶσαν προδιάθεσιν ἀρετῆς ἀνθρωπίνης· κατὰ δὲ τὸ πρῶτον ἔχει ἀνάγκην εἰς ἐκεῖνο πρὸς ὃ τάττεται παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν βίας ἀνάγκην ἀλλὰ βεβαιότητος· τὸν γὰρ τοῦ Θεοῦ σκοπὸν ἀδύνατόν ἐστι διαπεσεῖν ὅλως· εἰ ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ τὸν ἄνθρωπον, οὐ τὴν καρδίαν κινεῖ, τυχεῖν τῆς χάριτος, ἀσφαλῶς αὐτῆς τεύξεται, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Πᾶς ὁ ἀκούων παρὰ τοῦ Πατρὸς μου καὶ μανθάνων ἔρχεται πρὸς με“.

Ἰστέον δὲ ὅτι τοῦ μὲν ἐλαττοῦσθαι τὴν χάριν ἡ πρώτη αἰτία ἐξ ἡμῶν ἐστὶ, τοῦ δ' ἐνοικισθῆναι τὴν χάριν ἡ πρώτη αἰτία παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ Ὠσηέ· „Ἡ ἀπώλειά σου, Ἰσραήλ, ἐκ σοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ ἐξ ἐμοῦ ἡ βοήθειά σου“.

4. Τέταρτον, δόξειεν ἂν τὴν χάριν μὴ εἶναι μείζονα ἐν ἐνὶ ἢ ἐν ἄλλῳ· τούναντίον δὲ λέγεται ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους· „Ἐκάστῳ δὲ ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ“· τὸ δὲ μέτρον διδόμενον οὐκ ἐπίσης δίδεται πᾶσιν.

Ἔτι, εἰ μὲν νοοῖτο ἡ χάρις, ἕξις οὖσα, ὡς εἴρηται, κατὰ τὸ μέγεθος τῆς τελειότητος ἢ τοῦ ἀντικειμένου, οὐ δύναται εἶναι μείζων, ἢ ἐλάττων· εἰ δὲ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, δύναται, ὃ μᾶλλον καὶ ἥττον φωτίζεται τῇ

3 Eccli. 11, 23

6 Ioh. 6, 45

15 Ierem. 18, 6

26 Ioh. 6, 45

30 Os. 13, 9

χάριτι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τοῦ προευτρεπίζοντος μὲν ἑαυτὸν εἰς τὴν χάριν διαφόρως ἐστίν, ἀλλὰ μάλιστα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστι πρῶτον τῆς χάριτος αἷτιον καὶ διαφόρως τὰ δῶρα τῆς ἑαυτοῦ χάριτος διανέμει, ἵνα ἐκ τῶν διαφόρων βαθμῶν τὸ κάλλος καὶ ἡ τελειότης οἰκοδομηθῆται τῆς Ἐκκλησίας, ὡσπερ καὶ διαφόρους ἐνεστήσατο τῶν ὄντων βαθμούς, ἵν' ἦ τὸ πᾶν τέλειον. ⁶

Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους, μετὰ τὸ εἰπεῖν· „Ἐκάστῳ δέδοται ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ“, ἀπαριθμηθέντων τῶν διαφόρων χαρισμάτων, ἐπάγει· „Εἰς τελειότητα τῶν ἁγίων, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ“.

β. Πέμπτον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ δύναται γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα ¹⁰ χάριν. Ἐν γὰρ τῷ ἑννάτῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ· „Οὐδεὶς ἐπίσταται πότερον μίσους ἢ ἀγάπης ἐστὶν ἄξιός“· ὅτι τριχῶς | δύναται τι γινώσκεισθαι· ἓνα ^{f. 178} μὲν τρόπον, δι' ἀποκαλύψεως, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον δύναται τις γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα χάριν· ἀποκαλύπτει γὰρ ὁ Θεὸς τοῦτο ἐνίοτέ τισιν, ἰδίαν αὐτοῖς χάριν κατατιθέμενος, ἵνα ἡ ἐκ τῆς ἀσφαλείας εὐφροσύνη τούτοις ¹⁶ ἀρξῆται καὶ τῇ παρούσῃ ζωῇ καὶ θαρραλεώτερον καὶ ἀνδρειότερον τοῖς μεγάλοις ἔργοις ἐπιχειρῶσιν καὶ τὰ τοῦ παρόντος βίου δυσχερῆ μετὰ χαρᾶς ὑπεμένωσιν, ὡς ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους εἰρησθαι τῷ Παύλῳ λέγεται· „Ἄρκει σοι ἡ χάρις μου“· ἕτερον δὲ τρόπον ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τι δι' ἑαυτοῦ, καὶ τοῦτο βεβαίως· ἀλλ' οὕτως οὐδεὶς δύναται ²⁰ γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα χάριν· τὸ γὰρ ἀσφαλές οὐ δύναται ληφθῆναι περὶ ἐκάστου, εἰ μὴ τις δύναται κρίνειν περὶ ἐκείνου κατὰ τὰς οἰκείας ἀρχάς· οὕτω γὰρ ἐσμεν ἀσφαλεῖς περὶ τὰ ἀποδεικτικὰ συμπεράσματα διὰ τῶν καθόλου ἀναποδείκτων ἀρχῶν· οὐδεὶς δ' ἂν ἠδύνατο γινώσκειν ἑαυτὸν ἐπιστήμην τινὸς συμπεράσματος ἔχοντα, εἰ τὴν ἀρχὴν ἐκείνην ἠγνόει· ἀρχὴ δὲ ²⁶ τῆς χάριτος καὶ ἀντικείμενον ταύτης ὁ Θεὸς ἐστὶν αὐτός, ὅς διὰ τὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐστὶν ἄγνωστος κατὰ τὸ ἐν τῷ τριακοστῷ ἔκτῳ τοῦ Ἰώβ· „Ἴδου Θεὸς μέγας νικῶν τὴν ἡμετέραν ἐπιστήμην“· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐν ἡμῖν αὐτοῦ παρουσία ἢ ἀπουσία βεβαίως γνωσθῆναι οὐ δύναται κατὰ τὸ ἑννατον τοῦ Ἰώβ· „Ἐὰν ἔλθῃ πρὸς με, οὐκ ὄψομαι αὐτόν· ἐὰν δὲ καί ³⁰ ἀπέλθῃ, οὐ συνήσω“· καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον τῷ ἀνθρώπῳ βεβαίως διακρίναι εἰ αὐτὸς ἔχει χάριν, κατὰ τὸ τέταρτον τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης· „Ἀλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν κρίνω· ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν“.

Τρίτον δὲ τρόπον γινώσκεται τι στοχαστικῶς διὰ τινων σημείων, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον δύναται τις γινώσκειν ἑαυτὸν ἔχοντα χάριν, καθόσον ³⁶ δηλονότι αἰσθάνεται ἑαυτοῦ ἠδυσμένου ἐν τῷ Θεῷ καὶ καταφρονούντος τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, καὶ καθόσον ὁ ἄνθρωπος οὐ συνοῖδεν ἑαυτῷ ἀμάρ-

7 Eph. 4, 12 11 Eccle. 9, 1 19 II Cor. 12, 9 28 Job, 36, 26 30 Job, 9, 1
33 I Cor. 4, 8

τημά τι πρὸς θάνατον· καθ' ὃν τρόπον δύναται νοεῖσθαι τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ
 f. 173^v τῆς Ἀποκαλύψεως· „Τῷ νικῶντι | δώσω μάννα ἀπόκρυφον, ὅπερ οὐδεὶς οἶδεν
 εἰ μὴ ὁ λαβὼν“, ἐπεὶ ἐηλονότι ὁ λαβὼν διὰ τῆς περὶ τὴν ἡδύτητα πείρας
 οἶδεν οὐ μὴ πειράται ὁ μὴ λαβὼν. Ἀτελής μέντοι ἐστὶν αὕτη ἡ γνῶσις·
 ὅθεν ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης φησὶν· „Οὐ-
 δὲν ἐμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι“· ἐπεὶ καὶ λέγεται ἐν
 τοῖς Ψαλμοῖς· „Παραπτώματα νόμου τὶς συνήσει; καὶ ἐκ τῶν κρυφίων
 μου καθάρισόν με“.

10 ΟΧΙΗ. — Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς χάριτος, καὶ πρῶτον
 περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσης.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσις ἀφείσις
 ἐστὶν ἀμαρτιῶν· παθητικῶς γὰρ λαμβανομένη, κίνησις ἐστὶν ἐπὶ δικαιο-
 σύνην, ὡς θέρμανσις ἐπὶ θερμὴν· καὶ δικαιοσύνην οὐ τὴν ὀρθὴν τάξιν ἐν
 16 ταῖς ἀνθρωπίναις ἐνεργείαις, εἴτε τὴν ἠθικὴν, εἴτε τὴν πολιτικὴν τε καὶ
 νομικὴν, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ ἑνδον διαθέσει τοῦ ἀνθρώπου, ἣ ἐστὶν ὀρθὴ
 τάξις ἐν τῇ ὑπακοῇ τῶν ταπεινοτέρων δυνάμεων τῷ λόγῳ, καὶ τοῦ λόγου
 τῷ Θεῷ· καὶ ἐπεὶ αὕτη διχῶς γίνεται ἐν ἀνθρώπῳ· ἢ καθ' ἀπλήν γένεσιν,
 ἢ ἐστὶν ἀπὸ στερήσεως εἰς εἶδος, ὡς ἐν τῷ Ἀδάμ ἢ ἔμφυτος δικαιοσύνη
 20 μὴ ἐν ἀμαρτίᾳ ὄντι· ἢ κατὰ τινὰ λόγον κινήσεως, ὡς ἐκ τοῦ ἐναντίου
 εἰς τὸ ἐναντίον γινομένης μεταβολῆς, τῷ δευτέρῳ τρόπῳ ἢ τοῦ ἀσεβοῦς
 δικαίωσις γίνεται, κατὰ τὸ τέταρτον τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Τῷ δὲ μὴ
 ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα τὸν ἀσεβῆ“· καὶ ἐπεὶ ἡ
 κίνησις ἀπὸ τοῦ ὄρου, τοῦ εἰς ὃν παρονομάζεται· μᾶλλον, διὰ τοῦτο
 26 καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἀδικίας μεταβολὴ δι' ἀφέσεως ἀμαρτιῶν γινομένη, κληροῦσα
 τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ὄρου, τοῦ εἰς ὃν.

2. Δεύτερον, ὅτι πρὸς ταύτην ζητεῖται χάριτος παρουσία· ἐν γὰρ τῷ τρί-
 τῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους οὕτω λέγεται· „Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι“.

Ἔτι, κατὰ τοῦτο ἡ ἀμαρτία ἀφίεσθαι ἡμῖν λέγεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμῖν
 30 διαλλάττεται, ἀναιρουμένου τοῦ τῆς ἀμαρτίας προσκόμματος τῇ διαλλαγῇ
 τοῦ προσκεκρουμένου· ἡ δὲ διαλλαγή, αὕτη ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ συνίστα-
 ται, ἣ ἠγάπησεν ἡμᾶς, ἥτις, εἰ κατὰ τὸ θεῖον μέρος αἰδῖος, ἀλλὰ τῷ ἀπο-
 τελέσματι πρόσκαιρος, διακοπτομένη τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ πάλιν ἐπαναλαμβανο-
 174 μένη τῇ μετανοίᾳ. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς θείας ἀγάπης ἐν ἡμῖν, | ὃ διὰ
 τῆς ἀμαρτίας ἀναιρεῖται, ἡ χάρις ἐστίν, ἣ γίνεται ὁ ἀνθρώπος ἀξιὸς τῆς
 αἰωνίου ζωῆς, τῆς ἡμᾶς εἰργουσι τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτήματα· καὶ διὰ
 τοῦτο ἀδύνατον ἀφείσιν ἀμαρτιῶν νοεῖσθαι ἄνευ τῆς παρουσίας τῆς χάριτος.

2 Ap. 2, 17 5 I Cor. 4, 3 7 Ps. 18, 13 22 Rom. 4, 3 28 Rom. 3, 28
 82 ἡ ἠγάπησεν: ἣν ἠγάπησεν A

Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι ὁ ἁμαρτάνων κατὰ τὸ τῆς ἀσωτίας πάθος τυχόν, ἐλευθεροῦται τοῦ τῆς ἀνελευθεριότητος πάθους, καὶ οὕτως ἀφίεται τι ἁμάρτημα ἄνευ χάριτος, ἀλλὰ φησὶν ὁ Αὐγουστίνος· „Εἰ τὸ ἀπόσχεσθαι τῆς ἁμαρτίας, τοῦτ' ἦν τὸ μὴ ἔχειν ἁμαρτίαν, ἤρκεσεν ἂν εἰπεῖν τὴν Γραφήν· „Γίε, ἤμαρτες, μὴ προσθεῖτε πάλιν“· ἀλλὰ προστίθησι· 6
 „Καὶ περὶ τῶν προτέρων δεήθητι, ἵνα σοι ἀφεθῶσι“. Παρέρ-
 χεται μὲν γὰρ ἡ ἁμαρτία τῷ ἔργῳ, μένει δὲ τῇ ἐνοχῇ· οὐκοῦν καὶ ἀμφοῖν ἐνέχεται τρόπον τινά· οὐ γὰρ εἰσὶν ἐν αὐτοῖς ἐναντία κατὰ τὴν ἐκ Θεοῦ ἀποστροφήν, καθ' ἣν τὸ ἁμάρτημα ἔχει τὴν ἐνοχὴν.

3. Τρίτον, ὅτι πρὸς τὴν τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσιν ζητεῖται κίνησις τοῦ 10
 αὐτεξουσίου. Ἐν γὰρ τῷ ἔκτῳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην λέγεται· „Πᾶς ὁ ἀκούων παρὰ τοῦ Πατρὸς μου καὶ μανθάνων ἔρχεται πρὸς με“· τὸ δὲ μανθάνειν οὐκ ἄνευ κινήσεως τοῦ αὐτεξουσίου· ὁ γὰρ μανθάνων συντίθεται τῷ διδάσκοντι. Καὶ ὁ λόγος, ὅτι ὁ Θεὸς κινεῖ πάντα κατὰ τὸν ἐκάστου τρόπον, ὡς ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν φυσικῶν ὁρῶμεν· ὁ δ' ἄνθρωπος φύσει 15
 αὐτεξούσιος· ὅθεν οὐ κινεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς δικαιοσύνην ἄνευ κινή-
 σεως τοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλ' οὕτως ἐνίησι τὸ δῶρον τῆς δικαιοσύνης χάριτος ὡσθ' ἅμα μετὰ τούτου κινεῖν καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἐπὶ τὸ δῶρον τῆς χάριτος, ἡδέως λαμβανόμενον ἐν τοῖς δεκτικοῖς τῆς τοιαύτης κινήσεως, εἰ καὶ οἱ παῖδες, μὴ χωρητικοὶ ὄντες τῆς κινήσεως τοῦ αὐτεξουσίου, τῇ πνευματικῇ 20
 ἀναγεννήσει τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν λαμβάνουσιν, ὡς τὸ προγονικὸν ἁμάρ-
 τημα, οὐ τῇ ἀποβολῇ δικαιούνται, οὐκ ἰδίᾳ θελήσει, ἀλλ' ἀπὸ τῆς σαρκι-
 κῆς ἀρχῆς ἔλαβον.

Ἔτι, τῷ δώρῳ τῆς σοφίας φωτίζεσθαι δυνατὸν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἄνευ τελείας τοῦ αὐτεξουσίου κινήσεως, ὡσπερ ὁρῶμεν ἐν τοῖς ὕπνοις 25
 ἀποκαλυπτόμενά τινα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ λέγεται· „Ὅταν ἐπιπέσῃ ὕπνος | ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ καθεύδωσιν ἐν ταῖς κλίμαις, f. 174 v
 τότε διανοίγει τὰ ὦτα τῶν ἀνδρῶν καὶ νοθετεῖ“. Τοῦτο δὲ γίνεται ἐν τῷ τῆς σοφίας δώρῳ διὰ τὸ τὸν νοῦν τῆς θελήσεως προηγεῖσθαι, τῆς κινουμένης τάττεται· ὁ ἄνθρωπος τῷ δώρῳ τῆς δικαιοσύνης χάριτος πρὸς 30
 τὰγαθόν, ὃ ἐστὶ τῆς θελήσεως ἀντικείμενον· διὸ καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς ἐπ' ἀμ-
 φοῖν τοῖν δώροιν ὁ λόγος.

4. Τέταρτον, ὅτι πρὸς τὴν τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσιν ζητεῖται ἡ τῆς πίστεως κίνησις, ὡς ἐν πέμπτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Δικαιωθέντες τοίνυν διὰ τῆς πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν“. Ἐν γὰρ τῇ δικαιοῦσι 35
 ὁ τοῦ ἀνθρώπου νοῦς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινεῖται· κινεῖ δὲ αὐτὸν ὁ Θεός, ἐπιστρέφων αὐτὸν εἰς ἑαυτόν, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Ὁ Θεός, σὺ ἐπιστρέψας ζωώσεις ἡμᾶς“· πρώτη δὲ εἰς τὸν Θεὸν ἐπιστροφή, ἢ διὰ πίστεως, ὡς ἐν

ένδεκάτῳ πρὸς Ἑβραίους· „Τὸν γὰρ προσερχόμενον τῷ Θεῷ ἀνάγκη πιστεύειν“.

5. Πέμπτον, ἔτι πρὸς τὴν τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσιν ζητεῖται κίνησις τοῦ αὐτεξουσίου εἰς τὴν ἀμαρτίαν, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Εἶπα· ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφήκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου“. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσις κίνησις ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας παρὰ Θεοῦ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀνάγκη καὶ ἐπὶ πάσης κινήσεως ἀποχωρεῖν μὲν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν τῆς ἀμαρτίας ὡς τοῦ ἀφ' οὗ διὰ μίσους, προσχωρεῖν δὲ τῇ δικαιοσύνῃ ὡς τῷ εἰς ὃν ὄρον δι' ἐπιθυμίας. Εἰ γὰρ καὶ δεῖ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν ὀπισθεν, κατὰ τὸ ἀποστολικὸν πρὸς Φιλιππησίους, ἀλλ' ὥστε μὴ διατίθεσθαι περὶ ἐκεῖνα, οὐχ ὥστε πάντα ἀμνημονεῖν· οὐ γὰρ ἂν βδελυχθεῖη.

6. Ἑκτόν, περὶ τῶν ζητουμένων εἰς τὴν τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσιν, ὅτι τέσσαρα· παρουσία χάριτος, κίνησις τοῦ αὐτεξουσίου εἰς τὸν Θεὸν διὰ πίστεως, κίνησις εἰς τὴν ἀμαρτίαν ὡς βδελυττομένου, καὶ τῆς ἀμαρτίας συγχώρησις, ὅτι ἐν πάσῃ κινήσει, οἷα καὶ ἡ δικαίωσις εἴρηται, ζητεῖται ἡ κίνησις τοῦ κινουόντος, καὶ κατὰ ταύτην λαμβάνεται ἡ παρουσία τῆς χάριτος· ἡ τοῦ κινήτου κίνησις καὶ κατὰ ταύτην λαμβάνονται ἡ προσχώρησις καὶ ἀποχώρησις· καὶ ἡ τελείωσις τῆς κινήσεως ἢ ἐπὶ τὸ τέλος ἢ ἀφίξις, καὶ αὕτη διὰ τῆς τῶν ἀμαρτιῶν δηλοῦται ἀφέσεως.

Ἰστέον δὲ ὅτι· ἡ παρουσία τῆς χάριτος καὶ ἡ τῆς ἀμαρτίας ἀφαισις κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν τῆς ἐνεργείας ἐν εἰσι· τῇ γὰρ αὐτῇ, ἐνεργείᾳ δίδονται· ἐκ Θεοῦ· κατὰ δὲ τὰ ἀντικείμενα διαφέρουσιν, εἰ καὶ ἡ γένεσις τοῦ ἐνὸς φθορά ἐστὶν ἄλλου, καὶ ὅτι· ἡ συναρίθμησις τῶν τεσσάρων οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ γένους εἰς τὰ εἶδη ἐστίν, ἐν ἣ ἀνάγκη τὰ συναριθμούμενα ἅμα εἶναι, ἀλλὰ κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ζητουμένων πρὸς συμπλήρωσιν τινος, ἐν ἣ ἄλλο ἄλλου πρότερον καὶ ὕστερον, ὡς ἐν ταῖς ἀρχαῖς καὶ τοῖς μέρεσι τοῦ συνθέτου.

7. Ἑβδομον, ὅτι αὕτη ἐν τῷ ἀκαριαίῳ ἐστίν· διὰ γὰρ Πνεύματος γίνεται τοῦ δικαιούντος, τὸ δὲ ἀθρόον ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἔπεισι διανοίαις, ὡς ἐν δευτέρῳ τῶν Πράξεων· „Ἐγένετο ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας“· τὰς γὰρ βραδείας βοήθειας οὐκ οἶδεν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, φησὶν ἡ ἐξήγησις. Ἐπεὶ γὰρ ἡ θεία δύναμις ἀπειρός ἐστὶ, δύναται πᾶσαν ὕλην κτιστὴν πρὸς τὸ εἶδος ἀθρόον διαθεῖναι, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸ αὐτεξούσιον, οὐ ἡ κίνησις ἀθρόα δύναται εἶναι κατὰ φύσιν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ διάφορα κινεῖται, τουτέστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἅμα, ὡσπερ ἅμα νοοῦμεν τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ κατηγορούμενον ἐν τῇ πρὸς μίαν κατάφασιν τάξει, καὶ τὸ σῶμα ἀποχω-

ροῦν ἀφ' ἑνὸς τόπου ἅμα φέρεται ἐπ' ἄλλον. Οὕτω καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἅμα βδελύττεται τὴν ἁμαρτίαν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφει.

8. Ὁγδοον, ὅτι ὡς ἡ αἰτία φύσει πρότερον τοῦ ἀποτελέσματος, οὕτω καὶ ἡ παρουσία τῆς χάριτος, φύσει αἰτία πάντων τῶν ἄλλων οὕσα, προτέρα ἐστὶν τῶν πρὸς τὴν δικαίωσιν ζητουμένων, εἰ καὶ χρόνῳ ἅμα πάντα εἰσὶν· ἐστὶ γὰρ αὕτη ὡς ἡ κίνησις τοῦ κινουμένου, εἶτα ὡς ἡ διάθεσις ἢ ἡ κίνησις τοῦ κινήτου τὰ λοιπὰ δύο, ὧν ἡ εἰς τὸν Θεὸν κίνησις, λόγος οὕσα τῆς εἰς τὴν ἁμαρτίαν τοῦ αὐτεξουσίου κινήσεως, προτέρα αὐτῆς ἐστὶν· εἶτα τέταρτον καὶ τελευταῖον, ἡ ἄφεσις τῆς ἁμαρτίας, πρὸς ἣν ὡσπερ εἰς τέλος ὀλη ἐκείνη ἢ μεταβολὴ τέτακται. 10

9. Ἐννατον, ὅτι ἡ δικαίωσις τοῦ ἀσεβοῦς, μέγιστον τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων. | Ἐν γὰρ τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ“· καὶ Αὐγουστίνος φησὶν, ἐξηγούμενος τὸ ἐνδέκατον τοῦ κατὰ Ἰωάννην· καὶ μείζονα τούτων ποιήσῃ, ὅτι μείζον ἔργον ἐστὶ ποιῆσαι· ἐξ ἀσεβοῦς δίκαιον ἢ οὐρανὸν δημιουργῆσαι καὶ γῆν. Διχῶς γὰρ λέγεται τι ἔργον εἶναι μείζον ἄλλου, ἕνα μὲν τρόπον κατὰ τὸν τῆς ποιήσεως τρόπον, καὶ οὕτω μέγιστόν ἐστιν ἔργον τὸ τῆς δημιουργίας, ἐν ᾧ ἐκ μηδενὸς γίνεται τι· ἕτερον δὲ τρόπον λέγεται τι ἔργον μέγα διὰ τὸ μέγεθος τοῦ γινομένου ἀγαθοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο μείζον ἔργον ἐστὶν ἡ δικαίωσις τοῦ ἀσεβοῦς, ὃ τελευτᾷ εἰς τὸ αἰώνιον ἀγαθὸν τῆς θείας μετοχῆς, ἢ ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὃ τελευτᾷ εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς μεταβολῆς τῆς φύσεως· καὶ διὰ τοῦτο Αὐγουστίνος ἐπάγει· „Ὁ μὲν γὰρ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, ἡ δὲ τῶν προωρισμένων δικαίωσις καὶ σωτηρία διαμενεῖ“.

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι διχῶς λέγεται τι μείζον· ἢ κατὰ ποσότητα ἀπολελυμένην, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ δῶρον τῆς δόξης μείζον ἐστὶν ἢ τὸ δῶρον τῆς χάριτος τῆς δικαιώσεως τὸν ἀσεβῆ· ἢ κατὰ ποσότητα ἀναλογίας, ὡς λέγεται ὄρος μικρόν, καὶ κέγχρος μεγάλη, καὶ οὕτω τὸ δῶρον τὸ δικαιούν μείζον τοῦ ποιούντος μακάριον· ὑπερβαίνει γὰρ τοῦτο πλέον τὴν ἀξίαν τοῦ τιμωρητέου ἢ ἐκεῖνο τὴν ἀξίαν τοῦ ἀμειπτέου, καὶ μείζονος ἐλέους ἐστίν. 30

Εἰ δὲ λέγοι τις μείζον εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν τῇ πατρίδι δοξάζεσθαι τοὺς ἀνθρώπους τοῦ διὰ τῆς δικαιώσεως εὑρίσκειν τὴν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριν, τοῦτο λύεται ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς δημιουργία μείζον ἐστὶν, ἅτε τοῦ παντὸς ἀγαθὸν ὄν· εἰ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ γένει λαμβάνοιντο, μείζον τὸ τοῦ παντὸς ἀγαθοῦ ἢ τοῦ μερικοῦ τοῦ ἐνός, ἀλλὰ τὸ τῆς χάριτος ἀγαθόν, καὶ ἐνός ὄν, μείζον ἐστὶ τοῦ τῆς φύσεως ἀγαθοῦ, εἰ καὶ τοῦ παντὸς εἴη τοῦτο.

10. Δέκατον, ὅτι ἡ δικαιοσύνη, εἴπου ἢ δικαίωσις, οὐκ ἐστὶ θαῦμα εἴπου παράδοξον· οὐ γὰρ ὑπὲρ τὴν φυσικὴν ἐστὶ δύναμιν. Τὸ μὲν γὰρ 10*

ἔχειν τὸ ἀγαθὸν τῆς χάριτός ἐστι τῶν πιστῶν· τὸ δὲ δύνασθαι πιστῶν Χριστοῦ, ὡς καὶ ἀγάπην, τῆς φύσεως ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἔτι, ἐν τοῖς παραδόξοις ἔργοις τρία εἰώθασιν εὐρίσκεισθαι· ὧν ἐν
 f. 176 μὲν ἐστὶν | ἐκ τοῦ ποιοῦντος, ὅταν μόνῃ τῇ θείᾳ δυνάμει δύνανται γίνε-
 5 σθαι, καὶ διὰ τοῦτο εἰσὶν ἀπλῶς θαύματα ὡς ἂν λαμβάνον αἷτιον ἔχοντα,
 καὶ οὕτως ἢ τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσις, καὶ ἢ τοῦ κόσμου δημιουργία, καὶ
 πᾶν τῷ Θεῷ μόνῳ δυνατὸν παράδοξόν ἐστίν· δεύτερον, τισὶ τῶν παραδόξων
 εὐρίσκεται τὸ εἰσαγόμενον εἶδος ὑπὲρ τὴν φυσικὴν δύναμιν τῆς τοιαύτης
 ὕλης, ὡς ἐν τῇ τοῦ νεκροῦ ἀναστάσει ἢ ζωί· καὶ οὕτως ἢ τοῦ ἀσεβοῦς
 10 δικαίωσις οὐκ ἐστὶ παράδοξος· φύσει γὰρ ἢ ψυχῇ τῆς χάριτός ἐστι δεκ-
 τική, ὡς δι' αὐτὴν δεκτικὴ εὖ γέγονε κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Τρίτον, εὐρίσκεται
 τι ἐν τοῖς παραδόξοις παρὰ τὴν εἰωθεῖσαν τάξιν τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀπο-
 τελέσματος, ὡσπερ ἔταν τις ἄρρωστος τελείας ὑγείας τύχη παρὰ τὸν εἰω-
 θότα δρόμον τῆς ὑγείας, ἥτις γίνεται διὰ φύσεως, ἢ διὰ τέχνης· καὶ κατὰ
 15 τοῦτο ἢ τοῦ ἀσεβοῦς δικαίωσις ποτὲ μὲν ἐστὶ παράδοξος, ποτὲ δὲ οὐ·
 ἐστὶ γὰρ οὗτος εἰωθὼς καὶ κοινὸς δρόμος δικαιοσύνης, ἵνα τοῦ Θεοῦ ἐνδοθεν
 κινουῦντος ἐπιστρέφηται πρὸς τὸν Θεὸν ἢ ψυχῇ πρῶτον μὲν ἀτελεῖ ἐπι-
 στροφῇ, ὕστερον δὲ τελείᾳ· ἢ γὰρ ἀρχομένη ἀγάπη ἀξιούται αὔξεσθαι,
 ἵν' αὔξηθεῖσα ἀξιωθεῖται τελειωθῆναι, ὡς Αὐγουστίνος φησί· ποτὲ δὲ οὕτω
 20 σφοδρῶς κινεῖ τὴν ψυχὴν ὁ Θεός, ὥστ' εὐθύς τελειότητά τινα δικαιοσύνης
 λαβεῖν, ὡσπερ γέγονεν ἐν τῇ τοῦ Παύλου ἐπιστροφῇ, προστεθείσης καὶ
 ἔξωθεν παραδόξου ὑποστρώσεως καὶ καταπτώσεως εἰς τὴν γῆν, καὶ διὰ
 τοῦτο ἢ τοῦ Παύλου ἐπιστροφῇ, ὡς παράδοξος ἐορτάζεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 περιφανῶς.

26

CXIV. — Περὶ τῆς ἀμοιβῆς, ἣ ἐστὶν ἀποτέλεσμα τῆς
 συνεργούσης χάριτος.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται λαβεῖν ὑπὲρ
 τινος ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ τοῦ Ἱερεμίου·
 30 „Ἔστι μισθὸς τὰ ἔργα σου“, μισθὸς δὲ ὅπερ ἀντὶ ἀμοιβῆς ἀποδίδεται·
 ἐστὶ γὰρ ὡσπερ τίμημα ἔργου ἢ πόνου ὁ μισθός. Ὡσπερ οὖν δικαιοσύνης
 τὸ ἀνταποδοῦναι δίκαιον τίμημα, οὕτω καὶ τὸ ἀντιμετρησαί μισθόν·
 f. 176^v | δικαιοσύνη δὲ ἰσότης τις ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν οἷς μὲν ἀπλῶς ἰσότης,
 καὶ δικαιοσύνη ἀπλῶς· ὧν δ' οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς ἰσότης, οὐδ' ἀπλῶς δικαιοσύνη,
 35 ἐν τούτοις, ἀλλὰ τισὶ δικαιοσύνης κίνησις, ὡς δὲ καὶ μισθὸς εἴτουν ἀμοιβῆ·
 πατέρων δὲ καὶ δεσποτῶν οὐχ ἀπλῶς δίκαιον, ἀλλὰ πῃ, εἴπερ μηδὲ ἰσότης
 ἀπλῶς. Φανερόν δέ, ὅτι μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐπ' ἀπειρον ἢ ἀνισότης·
 πᾶν δὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· ὅθεν οὐ δυνατὸν
 εἶναι δικαιοσύνην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ ἀπολελυμένην
 40 ἰσότητά, ἀλλὰ κατὰ τινα ἀναλογίαν, καθόσον δηλονότι ἑκάτερος ἐνεργεῖ

κατὰ τὸν αὐτοῦ τρόπον· ὁ δὲ τρόπος καὶ τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀμοιβὴν τῷ ἀνθρώπῳ παρὰ Θεοῦ εἶναι ἀδύνατον, εἰ μὴ προϋποτιθεμένης τῆς θείας διατάξεως, οὕτω δηλονότι ὥστ' ἐκεῖνος λαβεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνθρωπὸν διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἔργων ὡσπερ μισθὸν ἐφ' ὃ τὴν τοῦ ἐνεργεῖν δύναμιν ἀπένειμεν αὐτῷ ὁ Θεός, ὡσπερ καὶ τὰ φυσικὰ τούτου τυγχάνουσι διὰ τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν καὶ κινήσεων ἐφ' ὃ τετάχεται παρὰ τοῦ Θεοῦ, διαφόρως μέντοι· ἡ μὲν γὰρ λογικὴ κτίσις ἑαυτὴν ἐπὶ τὸ κινεῖν διὰ τοῦ αὐτεξουσίου κινεῖ· ὁθεν ἡ τοιαύτη ἐνέργεια λόγον ἔχει ἀμοιβῆς, ὅπερ οὐκ ἔχει ἐπὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων.

2. Δεύτερον, ὅτι ἀνευ χάριτος οὐ δύναται τις ἀξιωθῆναι τῆς αἰωνίου ζωῆς. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ ἕκτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος“.

Ἔτι, κατὰ τὴν προτέραν τῆς ἀκεραιότητος κατάστασιν, ἀδύνατον διὰ μόνων τῶν φυσικῶν τυχεῖν τὸν ἀνθρωπὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἡ γὰρ αἰώνιος ζωὴ ἀγαθὸν τι ἐστὶν ὑπερβαῖνον τὴν ἀναλογίαν τῆς κτιστῆς φύσεως διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, κατὰ τὸ δεύτερον τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης· „Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη“· καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμία φύσις κτιστὴ δύναται εἶναι ἀρχὴ ἰκανὴ ἐνεργείας τινός, ἢ ἀντὶ μισθοῦ ὀφείλεται ἢ αἰώνιος ζωὴ, εἰ μὴ τι θεῖον καὶ ὑπερφυῆς προστεθῆι, ὃ λέγεται χάρις· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν τῆς φθορᾶς κατάστασιν, προστίθεται τῷ πρώτῳ καὶ δεύτερον λόγον, τὸ τῆς ἀμαρτίας κώλυμα. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἀμαρτία πρόσκρουμά ἐστὶν εἰς τὸν Θεόν, εἶργον τῆς αἰωνίου ζωῆς, οὐδεὶς ἐν ἀμαρτίας ὢν ταύτης ἀξιωθῆναι δύναται, εἰ μὴ πρότερον τῷ Θεῷ διαλλαγείη, ἀφεθείσης αὐτῷ τῆς ἀμαρτίας, ὃ γίνεται διὰ τῆς χάριτος· οὐ γὰρ ζωὴ τῷ ἀμαρτωλῷ, ἀλλὰ θάνατος ὀφείλεται κατὰ τὸ ἕκτον τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Τὰ δὲ ὀψώνια τῆς ἀμαρτίας, θάνατος“.

3. Τρίτον, ὅτι ὁ ἐν τῇ χάριτι ὢν ἀνθρωπὸς δύναται ἀξίως τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀξιωθῆναι. Τὸ γὰρ διδόμενον κατὰ κρίσιν δικαίαν δοκεῖ μισθὸν ἀξίος εἶναι· ἡ δὲ αἰώνιος ζωὴ δίδεται παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ κρίσιν δικαιοσύνης, ὡς ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας· „Λοιπὸν ἀποκείται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὃ δίκαιος κριτής“. Ὁ ἀνθρωπὸς ἄρα ἀξίως καὶ δικαίως τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀξιοῦται. Δεῖ μέντοι γε τὸ κατ' ἀξίαν οὐ καθὸ πρόβεισι τὸ ἔμμισθον τοῦ ἀνθρώπου ἔργον ἐκ τοῦ αὐτεξουσίου καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σκοπεῖσθαι, εἰ μὴ μόνον κατὰ τὸ εἶκός, διὰ τινὰ ἀναλογίας ἰσότητα· εἶκος γὰρ δοκεῖ τῷ κατὰ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐνεργοῦντι ἀνθρώπῳ ἀντιμετρησαί τὸν Θεὸν κατὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως· ἀλλὰ

καθὸ πρόβεισιν ἐκ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ ἡ ἀξία τοῦ ἔργου νοεῖται κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ κινουντος ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ κατὰ Ἰωάννην· „Γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον“. Καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς υἰοθετούσης χάριτος, ἣ ὀφείλεται ἐκ τοῦ τῆς υἰοθεσίας δικαίου καὶ κληρονομίας, κατὰ τὸ ὄγδοον τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Εἰ υἱοί, καὶ κληρονόμοι“.

4. Τέταρτον, ὅτι ἡ χάρις ἀρχὴ ἐστὶ μισθοῦ ἀρχοειδέστερον διὰ τῆς ἀγάπης ἢ διὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἐν γὰρ τῷ τεσσαρακαίδεκάτῳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην· „Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτόν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν“. Ἀλλ' ἐν τῇ φανερᾷ τοῦ Θεοῦ γνώσει ἡ αἰώνιος συνίσταται ζωὴ, ὡς ἐν τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην.

f. 177^v 5. Πέμπτον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ λαμβάνει ὡς μισθὸν τὴν πρώτην 16 χάριν. Ὁ γὰρ τῆς χάριτος λόγος ἐναντίος ἐστὶ τῷ μισθῷ τῶν ἔργων, κατὰ τὸ τέταρτον τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατ' ὀφειλήν“. ἀλλ' ἐκεῖνο ὡς μισθὸν λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ὁ λογίζεται ὡσπερ τις μισθὸς τοῦ ἔργου ἐκεῖνου.

Ἐῖ δὲ καὶ τοῖς ἀξίοις μόνοις τὴν χάριν δίδωσιν, οὐχ ὡς πρότερον οὖσιν 20 ἀξίους, ἀλλ' ὅτι αὐτοὺς τούτους διὰ τῆς χάριτος ἀξίους ποιεῖ, ὅς μόνοις „δύναται ποιεῖν καθαρὸν ἐξ ἀκαθάρτου συλλήψεως γυναικός“.

6. Ἑκτον, ὅτι οὐ δύναται ὁ ἄνθρωπος μισθὸν λαμβάνειν τὴν πρώτην 25 ἑτέρου χάριν. Ἐν γὰρ τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ τοῦ Ἰερεμίου λέγεται· „Ἐάν στη Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ ἐνώπιόν μου, οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον“, καίτοι ἐκεῖνοι μεγάλων μισθῶν ἔτυχον παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐῖ δὲ πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη, τουτέστι συνεχῆς, ἰσχύει μὲν ὑπὲρ ἑτέρου πρὸς σωτηρίαν, πλὴν τῷ τοῦ εἰκότος μισθῷ, οὐ τῷ κατ' ἀξίαν· εἰς γὰρ τὴν φιλανθρωπίαν ἐρείδεται, οὐκ εἰς τὴν δικαιοσύνην, κατὰ τὸ ἔνατον τοῦ Δανιήλ· „Οὐδὲ ἐν ταῖς δικαιοσύναις ἡμῶν 30 ἐκχέομεν τὰς δεήσεις ἡμῶν πρὸ προσώπου σου, ἀλλ' ἐν τοῖς οἰκτιρμοῖς σου τοῖς πολλοῖς“.

7. Ἑβδόμον, ὅτι οὐ δύναται ὁ ἄνθρωπος μισθὸν ἑαυτῷ λαμβάνειν τὴν μετὰ τὸ ὀλίσημα ἐπανόρθωσιν. Λέγεται γὰρ ἐν τῷ δεκάτῳ ὄγδῳ τοῦ Ἰεζεκιήλ· „Ἐάν ἀποστρέψῃ ἑαυτόν ὁ δίκαιος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιήσῃ τὴν ἀνομίαν, πάσης δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἣν ἐποίησεν, οὐ μνησθήσομαι“, τουτέστιν οὐκ ὠφελήσουσιν αὐτόν τὰ προηγησάμενα ἔργα πρὸς τὸ ἀναστήναι. Οὔτε γὰρ τῷ τοῦ εἰκότος μισθῷ, οὔτε τῷ τῆς ἀξίας τουτοῦ δυνατὸν γίνεσθαι· ὁ μὲν γὰρ λόγος τοῦ μισθοῦ τῆς ἀξίας τῆς κινήσεως

8 Ioh. 4, 14 6 Rom. 8, 17 10 Ioh. 14, 21 16 Rom. 4, 4 21 Iob, 14, 4
23 Ierem. 11, 1 29 Dan. 9, 18 34 Ezech. 18, 24

ἤρτηται τῆς θείας χάριτος, ἥτις κίνησις διακόπτεται τῷ ἐπομένῳ ἀμαρτήματι· πᾶσαι μέντοι αἱ εὐεργεσίαι, ὧν μετὰ ταῦτα τις παρὰ Θεοῦ τυγχάνει, δι' ὧν ἐπανορθοῦται, οὐκ εἰσὶν ὑπὸ τὸν μισθόν, ὡς ἂν τῆς κινήσεως τῆς ἀπὸ τῆς πρώτης χάριτος αὐτὴν μέχρι τούτου | μὴ ἐκτεινούσης. Ὁ δὲ f. 178 μισθὸς τοῦ εἰκότος, ὃ τις ἐτέρῳ τὴν πρώτην χάριν λαμβάνει, κωλύεται ὁ μὴ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀποτέλεσμα διὰ τὸ κώλυμα τῆς ἀμαρτίας, τῆς οὔσης ἐν τῷ ὑπὲρ οὗ δεῖται· πολλῶ μᾶλλον ἄρα κωλύεται τὸ τοῦ μισθοῦ τούτου ὀραστήριον διὰ τὸ κώλυμα τῆς ἀμαρτίας, τὸ ὄν ἐν τε τῷ ὑπὲρ ἄλλου δεομένῳ καὶ ἐν τῷ ὑπὲρ οὗ δεῖται· ἐνταῦθα γὰρ ἑκάτερον εἰς ἓν πρόσωπον συντρέχει, καὶ διὰ τοῦτο οὐδαμῶς τις δύναται ἀντὶ μισθοῦ λαβεῖν ἑαυτῷ 10 τὴν ἀπὸ τοῦ πταισματος ἀνάστασιν.

8. Ὅγδοον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει μισθὸν τὴν αὐξήσιν τῆς χάριτος ἢ τῆς ἀγάπης. Φησὶ γὰρ Αὐγουστίνος ἐν τῇ ἐπιστολῇ Ἰωάννου, ὅτι ἡ ἀγάπη ἀντὶ μισθοῦ λαμβάνει τὸ αὐξεσθαι, ἢ ἀυξηθεῖσα ἀντὶ μισθοῦ λαμβάνει τὴν τελείωσιν· ἐκεῖνο γὰρ ὑπὸ τὸν λόγον ἐστὶ τοῦ κατ' ἀξίαν μισθοῦ, 15 ἐφ' ὃ ἡ κίνησις τῆς χάριτος ἑαυτὴν ἐκτείνει· ἡ δὲ τοῦ κινουόντος κίνησις οὐ μόνον ἐπὶ τὸν ἔσχατον ὅρον τῆς κινήσεως ἑαυτὴν ἐκτείνει, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὅλην τὴν ἐν τῇ κινήσει πρόοδον· ὁ δὲ ὅρος τῆς κινήσεως τῆς χάριτός ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ· ἡ δὲ ἐν τῇ τοιαύτῃ κινήσει πρόοδος ἐστὶν κατὰ τὴν αὐξήσιν τῆς ἀγάπης ἢ τῆς χάριτος, κατὰ τὸ τέταρτον τῶν Παροιμιῶν· 20 „Δικαίων ὁδὸς ὡσπερ φῶς λάμπων πρόεισι καὶ αὐξάνει μέχρι τελείας ἡμέρας“, ἥτις ἐστὶν ἡ ἡμέρα τῆς δόξης. Οὕτω τοίνυν ἡ τῆς χάριτος αὐξήσις ὑπὸ τὸν κατ' ἀξίαν ἐστὶ μισθόν.

9. Ἐννατον, ὅτι οὐ λαμβάνει ἀντὶ μισθοῦ τὴν ἐπιμονήν. Πᾶν γὰρ οὗ τις ἀξιούται, τούτου τυγχάνει παρὰ Θεοῦ, εἰ μὴ δι' ἀμαρτίας κωλύοιτο· 25 ἀλλὰ πολλοὶ ἔργα ἑμμισθα ἔχοντες οὐ τυγχάνουσι τῆς ἐπιμονῆς, καὶ οὐ δυνατόν τοῦτο συμβαίνειν λέγειν διὰ τὸ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κώλυμα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ ἀμαρτάνειν ἀντίκειται τῇ ἐπιμονῇ, ὥστε εἴ τις ἐπιμονὴν λάβοι παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἂν συγχωρηθῆναι τοῦτον ἐμπεσεῖν ἀμαρτήματι. Οὐκ ἄρα ἡ ἐπιμονὴ ὑπὸ τὸν λόγον ἐστὶ τοῦ μισθοῦ. 30

Ἔτι, τοῦ ἀνθρώπου ἔχοντος αὐτεξούσιον | στρεπτόν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ f. 178 εἰς τὸ κακόν, διχῶς ἐστὶ τινὰ δύνασθαι λαβεῖν παρὰ Θεοῦ ἐπιμονὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἓνα μὲν τρόπον διὰ τὸ τὸ αὐτεξούσιον εἰς τὸ ἀγαθὸν ὀρισθῆναι τῇ τελειωθείσῃ χάριτι, ὅπερ ἐστὶ ἐν τῇ δόξῃ· ἕτερον δὲ τρόπον, κατὰ τὴν θείαν κίνησιν, ἢ τὸν ἄνθρωπον κινεῖ εἰς τὸ ἀγαθὸν μέχρι τέλους. Ἄλλ' ὡς 35 ἐκ τῶν προειρημένων δήλον, ἐκεῖνο ἐστὶν ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ ἀνθρωπίνου μισθοῦ, ὅπερ οὕτω παραβάλλεται πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ αὐτεξουσίου ἰθυνομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινουόντος ὡσπερ ὄρος, οὐ μὴν ἐκεῖνο, ὅπερ οὕτω παραβάλλεται πρὸς τὴν προειρημένην κίνησιν ὡσπερ ἀρχή· ὁθεν δήλον,

ὅτι ἡ μὲν τῆς χάριτος ἐπιμονή, τέλος οὖσα τῆς προειρημένης κινήσεως, ὑπὸ τὸν λόγον ἐστὶ τοῦ μισθοῦ, ἡ δὲ ἐπιμονὴ τοῦ μισθοῦ οὐκ ἐστὶν ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ μισθοῦ, ἀλλ' ἤρτηται μόνον τῆς θείας κινήσεως, ἣ ἐστὶν ἀρχὴ μισθοῦ παντός. Ἄλλ' ὁ Θεὸς προῖκα παρέχει τὸ τῆς ἐπιμονῆς ἀγαθὸν ὡς ἂν παράσχοι.

Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ὧν οὐκ ἐσμέν ἀξιοί, εὐχόμενοι λαμβάνομεν· καὶ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀκούει συγγνώμην τῶν ἀμαρτημάτων αἰτούντων, ἧς οὐκ εἰσὶν ἀξιοί, ὡς φησὶν Αὐγουστίνος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· Οἶδαμεν δὲ ὅτι ἀμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἄλλως γὰρ μάτην ἂν εἶπεν ὁ τελώνης· Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ, ὡς ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκατῷ τοῦ κατὰ Λουκᾶν λέγεται. Ὁμοίως τοίνυν καὶ τὸ τῆς ἐπιμονῆς χάρισμα ζητῶν λαμβάνει τις παρὰ Θεοῦ ἢ ἑαυτῷ, ἢ ἐτέρῳ, εἰ καὶ [μὴ] ὑπὸ τὸν μισθὸν ἐστὶν.

10 Δέκατον, ὅτι οὐ δίδονται τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ ἀντὶ μισθοῦ. Τὰ γὰρ ὑποπίπτοντα τῷ μισθῷ οὐχ ἀπλῶς ἔχουσι πρὸς πάντας· ἀλλὰ τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ, ἢ κακὰ ὁμοίως ἔχουσι καὶ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ πρὸς τοὺς κακοὺς, κατὰ τὸ ἔννατον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ· „Πάντα ἐπίσης ἔρχονται τῷ δικαίῳ καὶ τῷ ἀσεβεῖ, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ πονηρῷ, καθαρῷ καὶ ἀκαθάρτῳ, θύοντι θύματα καὶ θυσιῶν καταφρονοῦντι“. Τὰ πρόσκαιρα ἄρα ἀγαθὰ οὐκ εἰσὶ τινῶν μισθός.

Ἔτι, ὅπερ μισθός ἢ ἀθλον ἐστίν, ἀγαθοῦ λόγον ἔχει· διχῶς δὲ ἐστὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθόν· ἓνα μὲν τρόπον ἀπλῶς, ἄλλον δὲ κατὰ τι· f. 179 ἀπλῶς μὲν οὖν | ἐστὶν ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἔσχατον αὐτοῦ τέλος, κατὰ τὸ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλησθαι τῷ Θεῷ ἀγαθόν ἐστὶ“, καὶ ἀκολούθως πάντα ἅτινα τάττονται ὡς ἄγοντα πρὸς τὸ τέλος ἐκεῖνο, τὰ γοῦν τοιαῦτα ἀπλῶς ὑπὸ τὸν λόγον εἰσὶ τοῦ μισθοῦ· κατὰ τι δὲ ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ὃ ἐστὶν αὐτῷ ἀγαθὸν νῦν, ἢ ὅπερ αὐτῷ πῆ ἐστὶν ἀγαθόν· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐχ ἀπλῶς εἰσὶ μισθός, ἀλλὰ πῆ. Κατὰ τοῦτο τοίνυν ῥητέον ὅτι, εἰ θεώροιντο τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ καθόσον εἰσὶ χρήσιμα πρὸς τὰ τῶν ἀρετῶν, δι' ὧν ὀδηγούμεθα πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν, κατὰ τοῦτο προηγουμένως καὶ ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ λόγου εἰσὶ τοῦ μισθοῦ, ὡς περ ἡ τῆς χάριτος αὐξησις καὶ πάντα ἐκεῖνα, δι' ὧν βοηθεῖται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸ καταντῆσαι εἰς τὴν μακαριότητα διὰ τῆς πρώτης χάριτος· ὁ γὰρ Θεὸς τοσοῦτον τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν ἢ κακῶν δίδωσι τοῖς ἀνθρώποις, ὅσον αὐτοῖς λυσιτελεῖ πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς, καὶ ἐπὶ τοσοῦτόν εἰσὶν ἀπλῶς ἀγαθὰ ταῦτα τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ. Ὅθεν λέγεται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ“. Καὶ ἀλλαχοῦ· „Οὐκ εἶδον δίκαιον

ἐγκαταλελειμμένον“. Εἰ δὲ καθ'αυτὰ θεώροιντο τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ, οὐκ εἰσὶν ἀπλῶς ἀγαθὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πῆ, καὶ οὕτως οὐδ' ὑπὸ τὸν μισθὸν εἰσὶν ἀπλῶς, ἀλλὰ πῆ, καθόσον ὁθλονότι οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινουῦνται πρὸς τινὰς πράξεις ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ, ἐν οἷς ἐπιτυχ-
 χάνουσι τῆς ἑαυτῶν προθέσεως, τοῦ Θεοῦ συνεργουόντος, ἵν' ὡσπερ ἡ αἰώνιος
 ζῶη τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων ἀπλῶς ἐστὶν ἄθλον τῆ πρὸς τὴν θείαν
 κίνησιν ἀναφορᾶ, καθὼς προεῖρηται, οὕτω καὶ τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ
 καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα λόγον ἔχουσι μισθοῦ, μηδεμιᾶς παραθέσεως γινο-
 μένης ἐνταῦθα πρὸς τὴν θείαν κίνησιν, ἣ κινουῦνται αἱ τῶν ἀνθρώπων
 θελήσεις πρὸς τὸ πράττειν ἐκεῖνα, εἰ καὶ πολλάκις οὐκ ὀρθὸν σκοπὸν 10
 ἔχουσι περὶ ταῦτα.

Εἰ δὲ τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ ὑπεσχημένα ἦσαν ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ
 ὡς μισθὸς | δικαιοσύνης, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ τοῦ Δευτερονομίου, f. 179
 ἀλλ' ἐν ἐκείναις ταῖς προσκαίροις ἐπαγγελίαις τύποι ἦσαν αὐτῶν τῶν
 μελλουσῶν πνευματικῶν ὑποσχέσεων, τῶν ἐν ἡμῖν πεπληρωμένων· ὁ γὰρ 15
 σαρκικὸς λαὸς ταῖς τοῦ παρόντος βίου ἐπαγγελίαις ἔχειρεν.

Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ μαῖαι, περὶ ὧν εἶρηται ἐν τῷ πρώτῳ τῆς Ἐξόδου,
 ὅτι διὰ τὸ φοβηθῆναι τὰς μαίας τὸν Θεόν, ὠκοδόμησεν αὐταῖς τὰς οἰκίας
 αὐτῶν, ὅπου φησὶν ἡ τοῦ Γρηγορίου ἐξήγησις· „Τῆς ἐκείνων φιλανθρωπίας
 τὸν μισθὸν δυνατὸν μὲν ἦν ἀποδοθῆναι καὶ τῆ αἰωνίῳ ζωῆ, ἀλλὰ διὰ 20
 τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ψεύδους γῆνῃν ἀνταπόδοσιν ἔλαβον, εἰ καὶ καλὴν εἶχον
 θέλησιν ὅσον ἐπὶ τῆ τῶν παίδων ἐλευθερίᾳ, ἀλλ' οὐκ ὀρθὴν ὅσον κατὰ τὸ
 πλάσαι τὸ ψεῦδος“. Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ἐνάτῳ τοῦ Ἰεζεκιήλ· „Ἡ Βαβυλῶν
 δουλεῦσαι πεποίηκε τὴν ἑαυτῆς στρατιάν δουλείᾳ μεγάλη κατὰ Τύρου,
 καὶ μισθὸς ταύτῃ οὐκ ἀπεδόθη“, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάγει· „Καὶ ἐστὶ 25
 μισθὸς τῷ στρατῷ· δέδωκα αὐτῷ τὴν γῆν Αἰγύπτου διὰ τὸ δεδουλευκέναι
 μοι“. Τότε γὰρ ὁ τῆς Βαβυλῶνος βασιλεὺς οὐ κατεπολέμησε τὴν Τύρον
 ὡς τῷ Θεῷ δουλεῦσαι θελήσας, ἀλλ' ἵν' ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν περιποιήσεται.
 Καὶ ἀπλῶς, αἱ τοιαῦται ἀνταποδόσεις λέγονται γεγενῆσθαι θεόθεν οὐ
 τῆ πρὸς τὴν πονηρὰν θέλησιν παραθέσει, ἀλλὰ διὰ τὸ συνεργεῖν τῆ θείᾳ 30
 κινήσει.

Πάντα δὲ ὁμοίως ἐπίασιν καὶ ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς ὅσον κατ' αὐτὴν τὴν
 οὐσίαν τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν ἢ κακῶν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸ τέλος· οἱ μὲν
 γὰρ ἀγαθοὶ διὰ τῶν τοιούτων ὁδηγοῦνται πρὸς τὴν μακαριότητα, ἀλλ' οὐχὶ
 καὶ οἱ πονηροί· τοῖς μὲν γὰρ ἀγαθοῖς θεραπείαι τινές εἰσι ταῦτα, τοῖς 35
 δὲ ἀσεβέσιν ἐπὶ τιμωρία γίνονται.

Ταῦτα περὶ τῶν ἡθικῶν καθόλου ἐπιτετευγμένως εἰρημένα ἀρκεῖτω: